

УДК 341: 343.34

Волченко Н. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумський національний аграрний університет*

Клецова Н. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
Сумський національний аграрний університет*

**ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ
ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ ІЗ
МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ
HISTORICAL FEATURES OF INTERNATIONAL RELATIONS'
FORMATION IN THE FIELD OF LEGAL REGULATION FOR FIGHT
AGAINST INTERNATIONAL TERRORISM**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню історичних особливостей формування міжнародних відносин у сфері регулювання боротьби із міжнародним тероризмом. Авторами визначено комплекс завдань, серед яких: надано визначення міжнародному тероризму; доведено загально цивілізаційну потребу у регулюванні спільних дій щодо боротьби з ним; сформульовано хронологію формування бази міжнародно-правових норм, які регулюють міжнародні відносини у сфері боротьби із міжнародним тероризмом. Характеристиками міжнародного тероризму визначено застосування насильства, високий рівень організації та координації діяльності всіх причетних осіб, системність вчинених дій, особлива мета, яка потребує уваги всієї світової спільноти, наслідки, вихід за кордони окремої держави. В роботі доведено, що міжнародна спільнота визнає терористичну діяльність як глобальну загрозу, а це означає, що і міри боротьби повинні мати глобальний характер.

Основним джерелом міжнародно-правових норм у сфері боротьби із тероризмом стали дво- та багатосторонні міжнародні угоди. Відлік формування джерел, що містять норми регулювання боротьби із міжнародним тероризмом

почався із Конвенції про запобігання та покарання тероризму 1937 р. Пізніше розвиток авіасполучення спричинив необхідність формулювання нових норм.

Документи, що регулюють міжнародні відносини у сфері боротьби із тероризмом сформулювали не лише коло дій, які підпадають під визначення терористичної діяльності, але і встановили положення щодо юрисдикції у справах про такі дії. Відповідно, вони врегулювали важливі питання щодо того, як повинні взаємодіяти країни у разі скоєння міжнародного терористичного акту. Окрім актів універсального характеру необхідно відзначити, що на регіональному рівні була підготована низка документів, що регулюють міжнародну співпрацю у цій сфері. Авторами визначено, що міжнародні договори є лише базою, певною правовою основою для реалізації юрисдикції у справах злочинів міжнародного тероризму, а покарання винних буде лежати у площині норм національних законодавств.

Потреби збереження миру та стабільності світової спільноти, захисту економічних інтересів держави, забезпечення національної безпеки та оборони визначають необхідність міжнародного співтовариства об'єднувати зусилля у боротьбі із міжнародним тероризмом. Відповідно до наявних на сьогодні джерел права у цій сфері можна зробити висновок, що реалізувати це можливо за рахунок формування єдиних норм права, що застосовуються у боротьбі з тероризмом і формують її модель; посилення профілактики тероризму як універсальної практики у всіх країнах; боротьби із екстремізмом та всіма його проявами.

Ключові слова: тероризм, міжнародний тероризм, боротьба з міжнародним тероризмом, міжнародні відносини, міжнародна угода

Постановка проблеми. Поняття тероризм не нове, проте сучасне уявлення про даний вид злочинної діяльності сформувалося тільки минулого століття. Враховуючи початок “ери глобалізації” тероризм почав набирати ознак міжнародного явища. Зрозуміло, що за таких обставин і активність, пов’язана із протидією, повинна виходити за межі держави, набирати міжнародний характер,

ставати новим видом взаємодії в рамках міжнародних відносин. Особливо чітко це почало простежуватися після подій 11 вересня, що відбулися у США. Масштабна терористична атака, що призвела до колосальних людських та матеріальних втрат похитнула ідеали захищеності та безпечності не лише у США, але й у всьому сучасному світовому співтоваристві.

Отже, спільні зусилля у боротьбі із міжнародним тероризмом – це реалія сьогодення. Так звана міжнародна антитерористична діяльність формується у новий вид міжнародних відносин, які регламентуються міжнародними угодами та координуються міжнародними організаціями. Процес становлення єдиного глобального механізму у боротьбі із міжнародним тероризмом до цього часу не завершено, проте певний прогрес спостерігається: країни приєднуються до міжнародних угод; визнають питання юрисдикції у злочинах, які кваліфікуються як міжнародний тероризм; змінюють національні норми у відповідності до міжнародної практики тощо. Міжнародний тероризм – явище, яке може завдати істотного удару по національній безпеці будь-якої держави. Зважаючи на вищенаведене можна зробити висновок про безумовну актуальність досліджень міжнародних відносин у сфері правового регулювання боротьби із міжнародним тероризмом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поточні дослідження з окресленої проблеми здійснюються як вітчизняними, так і закордонними науковцями. Деякі з них більше уваги приділяють питанням кваліфікації та кримінально-правової протидії злочинам міжнародного тероризму. Зокрема, В. Антипенко, Є. Бараш [3], В. Глушков, В. Ємельянов, А. Полторак, Л. Савинский, К. Юртаєва [9] та інші. Роботи окремих дослідників присвячені безпосередньо міжнародній співпраці у цій сфері – це праці І. Громівчук, В. Костенецького, М. Кучерука, О. Філонова [8] та інших. Ми здійснили спробу визначити історичні особливості формування та правового регулювання міжнародних відносин з питань боротьби із міжнародним тероризмом.

Метою статті є історико-правове дослідження особливостей формування міжнародних відносин у сфері регулювання боротьби із міжнародним

тероризмом. Досягнення мети потребує вирішення таких завдань: формулювання визначення міжнародного тероризму, його ознак та характеристик; доведення потреби (глобальної) у регулюванні спільних дій щодо боротьби з ним; дослідження хронології формування бази міжнародно-правових норм, які регулюють функціонування механізму боротьби із міжнародним тероризмом.

Виклад основного матеріалу. Єдиного уніфікованого визначення поняття “міжнародний тероризм” не існує. Проте, національні законодавчі акти різних країн трактують його доволі повно. Наприклад, на офіційному сайті Федерального бюро розслідувань США надають визначення тероризму, як незаконного застосування сили чи насильства проти людей з метою залякування чи примусу уряду (громадян), переслідування певних політичних чи соціальних цілей [1]. Міжнародну складову підкреслюють такою характеристикою, як вихід тероризму за межі окремо взятої держави, пов’язуючи дії із іноземними урядами чи групами. Приклади останніх двох декад свідчать про поширення терористичної активності із “іноземною” складовою. На перший план виходить не матеріальна вигода, а певні політичні міркування. Для досягнення таких політичних, чи ідеологічних цілей, міжнародний тероризм завжди “стає у нагоді”, адже дає можливість надати широкий розголос у світовому співтоваристві.

Закон України “Про боротьбу з тероризмом” визначає міжнародний тероризм як здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов’язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров’ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об’єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження [2]. Очевидним є охоплення основних характеристик злочину міжнародного

тероризму у визначенні даного явища. Тобто, розуміючи дію (як міжнародний терористичний акт) слід обґрунтовувати судження фактами:

- застосування насильства;
- високим рівнем організації та координації діяльності всіх причетних (це можуть бути як окремі особи, так і організовані групи);
- системністю вчинених дій;
- певною “вищою”, особливою метою, яка потребує уваги всієї світової спільноти;
- наслідками, що зачіпають сторонніх осіб.

Характеристики, які розмежовують внутрішньодержавний та міжнародний тероризм, також важливі для формування повного уявлення про те, на що повинні бути направлені зусилля світової спільноти. Так, Є. Бараш схематично окреслює підстави, відповідно до яких про тероризм можна говорити, що він є міжнародним: терорист і жертви є громадянами однієї чи різних держав (при цьому злочин може вчинятися як усередині держави, так і за її межами); терористичний акт можуть готувати в одній державі, проте вчинити його – в іншій; учинивши терористичний акт в одній країні, терорист може переховуватися в іншій [3]. Очевидно, що по першій характеристиці, коли мова іде про те, що терорист і жертва є громадянами однієї держави, вчинення терористичного акту повинно відбуватися на території іншої держави, щоб надати йому міжнародної природи.

Згадані вище події у США, коли під терористичну атаку потрапили будівлі Всесвітнього торгового центру та Пентагону через захоплення цивільних літаків і скерування їх на ці об’єкти, можуть вважатися “спусковим механізмом” активізації міждержавних відносин у сфері боротьби із міжнародним тероризмом. Вже наступного дня після терористичного акту, Рада Безпеки ООН засудила дані дії та Резолюцією 1368 закликала міжнародну спільноту подвоїти зусилля щодо попередження та недопущення терористичних актів [4]. У січні 2003 р. одноголосним рішенням була прийнята Резолюція 1456 Ради Безпеки ООН, що закликає всі держави запобігати тероризму та припинити будь-яку його

підтримку. Терористичні акти держави визнають злочинними та невинуватими, незалежно від їх мотивації і того, хто їх скоював, особливо, якщо вони націлені проти цивільного населення [5]. Очевидно, що міжнародна спільнота визнає терористичну діяльність як глобальну загрозу, а це означає, що і міри боротьби повинні мати глобальний характер.

Історично склалося, що основним джерелом міжнародно-правових норм у сфері боротьби із тероризмом стали дво- та багатосторонні міжнародні угоди. Першою з них можна вважати Конвенцію про запобігання та покарання тероризму (1937), яку було підписано у Женеві в рамках роботи Ліги Націй у відповідь на вбивство Короля Югославії. Стаття 2 Конвенції передбачає такі характеристики терористичних актів: 1. Умисна дія, що загрожує життю, стану здоров'я чи свободі голови держави, його дружини або державної посадової особи. 2. Навмисне знищення або пошкодження державного майна будь-якої держави. 3. Діяння, що можуть загрожувати життю, спричиняючи загальну небезпеку. 4. Будь-яка спроба вчинення одного із вище перелічених діянь. 5. Виготовлення, придбання, постачання зброї, вибухових речовин [6].

Наступними кроками на шляху до формування єдиного міжнародно-правового механізму боротьби зі злочинами міжнародного тероризму стало підписання ряду міжнародних договорів у сфері повітряного права: Токійської Конвенції (Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряних суден) у 1963 р., Гаазької Конвенції (Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден) у 1970 р. та Монреальської Конвенції (Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації) у 1971 р. Розвиток авіасполучення спричинив необхідність формулювання “правил гри”, адже зважаючи на “вік” цього виду міжнародної взаємодії застосування звичаєвих норм міжнародного права було неможливим.

Перераховані вище документи сформулювали не лише коло дій, які підпадають під визначення терористичної діяльності на борту повітряних суден (захоплення судна, взяття пасажирів у заручники тощо), але і встановили

положення щодо юрисдикції у справах про такі дії. Відповідно, вони врегулювали важливі питання щодо того, як повинні взаємодіяти країни у разі скоєння міжнародного терористичного акту. Наприклад, ст. 3 Токійської Конвенції закріплює положення про те, що держава реєстрації повітряного судна є правомочною реалізовувати юрисдикцію стосовно правопорушень і дій, скоєних на борту. Високий ступінь розвитку міжнародного співробітництва у цьому питанні можна довести положеннями ст. 4, яка надає юрисдикцію щодо таких правопорушень і іншим державам окрім державам реєстрації повітряного судна. Це можливо, коли наслідки правопорушення відчутні на території цієї держави; коли терорист, чи жертва є громадянином цієї держави; діяння направлено проти безпеки цієї держави; правопорушення полягає в порушенні будь-яких законів або правил при вторгненні у межі території такої держави; здійснення юрисдикції є необхідним для забезпечення виконання будь-якого зобов'язання цієї держави відповідно до міжнародної угоди [7].

Три зазначені Конвенції – це тільки початок списку угод, які на думку О. Філонова лежать у основі загальносвітової співпраці в боротьбі з тероризмом. Хронологічно він зазначає такі міжнародні угоди (поряд із перерахованими вище): Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, зокрема дипломатичних агентів (1973 р.); Міжнародна конвенція про боротьбу з захопленням заручників (1979 р.); Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.) та Поправки до неї; Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію (1988 р.); Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (1988 р.) та Протокол 2005 р. до неї; Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі (1998 р.) та Протокол 2005 р. до нього; Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення (1991 р.); Міжнародна Конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р.); Міжнародна Конвенція про боротьбу з фінансуванням

тероризму (1999 р.); Міжнародна Конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму (2005 р.) [8].

Окрім актів універсального характеру необхідно відзначити, що на регіональному рівні була підготована низка документів, що регулюють міжнародну співпрацю у цій сфері. Країни, оцінюючи імовірність загрози міжнародного тероризму зважаючи на регіональні особливості політичної, ідеологічної, релігійної ситуації, можуть координувати зусилля у своїй територіальній локації. Прикладами таких документів можуть бути: Вашингтонська Конвенція (1971 р.) про запобігання та покарання за дії тероризму, що мають форму міжнародно значущих злочинів проти особи та пов'язаних з ними вимагань; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (1976 р.); Дублінська угода (1979 р.) Про застосування Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом.

На думку К. Юртаєвої у міжнародно-правовій площині країни-учасниці відповідних конвенцій беруть на себе зобов'язання визнавати тероризм серйозним злочином та передбачати за нього суворі заходи покарання, які відповідають їх національним правовим системам [9]. Отже, можемо зробити висновок, що міжнародні договори є лише базою, певною правовою основою для реалізації юрисдикції у справах злочинів міжнародного тероризму, а покарання винних буде лежати у площині норм національних законодавств.

Держава як суб'єкт міжнародного права діє від свого імені, коли реалізує заходи боротьби із міжнародним тероризмом, а отже, має право приймати участь у міжнародних відносинах з іншими аналогічними суб'єктами міжнародного права та розраховувати на їх підтримку. Як і будь-які інші норми міжнародного права, норми, що регулюють відносини у сфері боротьби із міжнародним тероризмом створюються самими державами. Цей процес узгоджується в рамках діяльності міжнародних організацій, зокрема ООН.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати основні передумови та потреби існування сучасного міжнародно-правового режиму співпраці у боротьбі із тероризмом (рис. 1).

Рис. 1. Передумови та потреба існування сучасного міжнародно-правового режиму співпраці у боротьбі із тероризмом

Джерело: сформовано авторами

Висновки. Ставивши за мету здійснення історико-правового дослідження особливостей формування міжнародних відносин у сфері регулювання боротьби із міжнародним тероризмом нами у підсумку визначено, що характеристиками міжнародного тероризму є застосування насильства; високий рівень організації та координації діяльності; системність; особлива мета, яка потребує уваги всієї світової спільноти; наслідки; вихід за кордони окремої держави. А це означає, що міжнародна спільнота визнає терористичну діяльність як глобальну загрозу, тому і протидія повинна мати загальносвітовий характер. Основним джерелом міжнародно-правових норм у сфері боротьби із тероризмом стали міжнародні

угоди. Відлік формування джерел, що містять норми регулювання боротьби із міжнародним тероризмом почався 1937 р. Документи, що регулюють міжнародні відносини у сфері боротьби із тероризмом сформулювали не лише коло дій, які підпадають під визначення терористичної діяльності, але і встановили положення щодо юрисдикції у справах про такі дії. Відповідно, вони врегулювали важливі питання щодо того, як повинні взаємодіяти країни у разі скоєння міжнародного терористичного акту. Міжнародні договори є лише базою для реалізації юрисдикції у справах злочинів міжнародного тероризму, а покарання винних буде лежати у площині норм національних законодавств.

Потреби збереження миру та стабільності світової спільноти, захисту економічних інтересів держави, забезпечення національної безпеки та оборони визначають необхідність міжнародного співтовариства об'єднувати зусилля у боротьбі із міжнародним тероризмом. Відповідно до наявних на сьогодні джерел права у цій сфері можна зробити висновок, що реалізувати це можливо за рахунок формування єдиних норм права, що застосовуються у боротьбі з тероризмом і формують її модель; посилення профілактики тероризму як універсальної практики у всіх країнах; боротьби із екстремізмом та всіма його проявами.

Література

1. What is Terrorism? City of Austin departments. URL: <https://www.austintexas.gov/faq/what-terrorism> (date of request: November 12, 2020)

2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 25. Ст. 180. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 12.09.2020 р.)

3. Бараш Є. Ю. Сучасні ризики скоєння терористичних актів: аналіз та правова характеристика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3 (90). С. 150-158

4. Resolution 1368 (2001) adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001 / United Nations Security Council official web-site. URL: [https://undocs.org/S/RES/1368\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1368(2001)) (date of request: December 12, 2020)

5. Resolution 1456 (2003) adopted by the Security Council at its 4688th meeting, on 20 January 2003 / United Nations Security Council official web-site. URL: [https://undocs.org/S/RES/1456\(2003\)](https://undocs.org/S/RES/1456(2003)) (date of request: December 12, 2020)

6. Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism. League of Nations, Geneva. 1937. URL: <https://www.wdl.org/en/item/11579/> (date of request: November 20, 2020)

7. Convention on Offences and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft (Tokyo Convention), Tokyo. 1963 URL: <https://www.mcgill.ca/iasl/files/iasl/tokyo1963.pdf> (date of request: November 25, 2020)

8. Філонов О. В. Міжнародне співтовариство у боротьбі з тероризмом. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://lib.nadpsu.edu.ua/eldocs/BooksShow8/Polzap_2013_7_22.pdf (дата звернення: 8.01.2021 р.)

9. Юртаєва К. В. Актуальні проблеми кримінально-правової протидії тероризму в Україні. Вісник Кримінологічної Асоціації України. 2015. № 1(9). С. 200-211. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187223283.pdf> (дата звернення: 16.11.2020 р.)

Volchenko N., Klietsova N. Historical Features of International Relations' Formation in the Field of Legal Regulation for Fight Against International Terrorism

Summary. The article deals with the study of historical features of international relations' formation in the field of regulation for the fight against international terrorism. The authors define a set of tasks, including: the definition of international terrorism; the general civilizational need to regulate joint actions to combat it has been proved; the chronology of the formation of the base of international legal norms that regulate international relations in the field of combating international terrorism is formulated.

Characteristics of international terrorism are defined: the use of violence, a high

level of organization and coordination of all involved, systematic actions, a special purpose that requires the attention of the world community, the consequences, going abroad. The paper proves that the international community recognizes terrorist activity as a global threat, which means that the fight must be global in nature.

Bilateral and multilateral international agreements have become the main source of international legal norms in the field of counter-terrorism. The countdown to the formation of sources containing norms governing the fight against international terrorism began with the 1937 Convention on the Prevention and Punishment of Terrorism. Later, the development of air travel necessitated the formulation of new rules. The documents regulating international relations in the field of counter-terrorism have not only formulated a range of actions that fall under the definition of terrorist activity, but also established provisions on jurisdiction in cases of such actions. So, they settled important issues regarding how countries should interact in the event of an international terrorist act. In addition to acts of a universal nature, it should be noted that a number of documents regulating international cooperation in this area have been prepared at the regional level.

The authors determine that international treaties are only a certain legal basis for the exercise of jurisdiction over crimes of international terrorism, and the punishment of the perpetrators will lie in the field of national law.

The needs to preserve the peace and stability of the world community, to protect the economic interests of the state, to ensure national security and defense determine the need for the international community to join forces in the fight against international terrorism. According to the currently available sources of law in this area, it can be concluded that this can be realized through the formation of uniform rules of law applied in the fight against terrorism and form its model; strengthening the prevention of terrorism as a universal practice in all countries; combating extremism and all its manifestations.

Keywords: terrorism, international terrorism, fight against international terrorism, international relations, international treaty.